

Tatiana Krynicka¹

Izydora z Sewilli *De ortu et obitu patrum*²: studium źródeł traktatu

Otwierając książkę, współcześni Izydora z Sewilli pragnęli usłyszeć głos autora (*auctor*), który zasługuje na zaufanie, gdyż przemawia w ramach cieszącej się powagą (*auctoritas*) tradycji³, pisarstwo zaś postrzegali jako dalszy ciąg lektury⁴. Sewilczykowi obcy był zatem „lęk przed wpływem”⁵. Również jego odbiorca nie szukał w tym, co czytał, nowości, lecz prawdy wyrażonej w chrześcijańskim objawieniu⁶. Jak się wydaje, warto przyjrzeć się tekstom, których lektura zaowocowała powstaniem traktatu *O narodzinach i śmierci ojców (De ortu et obitu patrum)*⁷. Poznanie źródeł

¹ Dr hab. Tatiana Krynicka, profesor w Zakładzie Filologii Klasycznej Instytutu Studiów Klasycznych i Sławistyki Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Gdańskiego; email: tatiana.krynicka@ug.edu.pl; ORCID: 0000-0002-0538-4205.

² Tekst cytuję, analizuję, tłumaczę na podstawie wydania: Isidoro de Sevilla, *De ortu et obitu Patrum. Vida y muerte de los santos*, tł. C. Chaparro Gómez, Paris 1985.

³ W interesujący sposób pisze o tym S. Voroncov, por. S. Voroncov, *A Remark on the Problem of Originality of Isidore of Seville*, „Sub vocibus”, w: https://fil.ug.edu.pl/sites/default/files/_nodes/strona-filologiczny/73697/files/vorontsovo.pdf (dostęp: 15.11.2021) s. 2-3.

⁴ A. Pelttari, *The Space That Remains. Reading Poetry in Late Antiquity*, Ithaca 2014, s. 43-44.

⁵ Twórca koncepcji *anxiety of influence* H. Bloom sformułował opinię, że z powodu wspomnianego lęku przed wpływem poeci na różne sposoby odcinają się od dorobku poprzedników, z którego czerpią inspirację. Por. H. Bloom, *The Anxiety of Influence*, New York 1973, tł. A. Bielik-Robson – M. Szuster, Kraków 2002.

⁶ A. Guriewicz, *Kategorie kultury średniowiecznej*, tł. J. Dancygier, Warszawa 1976, s. 10-11.

⁷ O różnych tytułach dzieła, por. T. Krynicka, *Izydora z Sewilli „O narodzinach i śmierci świętych ojców”: kompozycja traktatu*, VoxP 73 (2020) s. 96-97.

i wzorców Izydora pozwoli bowiem prześledzić wzajemne zależności i powiązania zachodzące między nimi a jego traktatem, spróbować odpowiedzieć na wciąż otwarte pytanie o gatunkową przynależność analizowanego utworu, a wreszcie określić istotę oryginalności pisarstwa Sewilczyka.

1. Źródła i wzorce autora *De ortu et obitu patrum*

Nie ulega wątpliwości, że podstawowy i najbardziej oczywisty hipotekst omawianego dzieła stanowi Pismo Święte. W przedmowie Izydor wprost wymienia je jako prototyp traktatu oraz zdradza zamiar przedstawienia swoim czytelnikom historii zbawienia w postaci dziejów biblijnych bohaterów. Zdaje sobie sprawę, że losy tych ostatnich są im znane, ponieważ czytają Pismo w całej rozciągłości („per amplitudinem Scripturarum percurrunt”), pragnie jednak pomóc w utrwaleniu tej znajomości („facilius tamen ad memoriam redeunt”) dzięki ukazaniu ich w rytmizowanej i ozdobionej licznymi środkami artystycznymi⁸, a przy tym niewielkiej opowieści („brevi sermone”)⁹. Owa sentencjonalna, wręcz telegraficzna¹⁰ zwięzłość („sententia brevitate”)¹¹, do której dąży Sewilczyk, zakłada konieczność streszczania obszernych passusów, a nawet całych ksiąg w krótkich rozdziałach, a zatem prowadzi do opracowania własnej, nowej biblijnej opowieści. Tworząc ją, Izydor wzoruje się na zbiorach żywotów (*vitae*) biblijnych proroków, Apostołów i uczniów Pana znajdujących się na pograniczu biografistyki, hagiografii i egzegezy, wyjątkowo poczytnych w średniowieczu pismach, których autorzy pragnęli zaspokoić ciekawość czytelnika poszukującego wiadomości o świecie Biblii i historycznych początkach Kościoła¹². Korzysta z łacińskich przekładów przypisywanej Epifaniuszowi z Salaminy *Księżeczki*

⁸ J. Fontaine, *Isidore de Séville. Genèse et originalité de la culture hispanique au temps de Wisigoths*, Turnhout 2001, s.193-195, za nim: A. Ledzińska, *Gramatyka wobec sztuki wyzwolonych w pismach Izydora z Sewilli. „Origo et fundamentum liberalium litterarum”*, Kraków 2014, s. 57-58.

⁹ Por. Isidorus Hispalensis, *De ortu et obitu patrum*, praefatio.

¹⁰ Sformułowanie C. Chaparro Gómez, por. C. Chaparro Gómez, *Introducción*, w: Isidoro de Sevilla, *De ortu et obitu Patrum. Vida y muerte de los santos*, tł. C. Chaparro Gómez, Paris 1985, s. 39: „el estilo [...] telegráfico”. Tłumaczenia tekstów obcojęzycznych, o ile nie zostanie podane inaczej, pochodzą od autorki.

¹¹ Por. Isidorus Hispalensis, *De ortu et obitu patrum*, praefatio.

¹² F. Dolbeau, *Avant-propos*, w: *Prophètes, apôtres et disciples dans les traditions chrétiennes d'Occident. Vies brèves et listes en latin*, Bruxelles 2012, s. V-VI.

o pierwszych prorokach, o tym, gdzie który z nich poniósł śmierć męczeńską i gdzie spoczywają ich święte ciała (*Libellus sancti Epiphanii episcopi priorum prophetarum quis ubi passus sit martyrium et sancta eorum corpora quiescunt*) oraz anonimowego traktatu *O początkach i śmierci proroków i apostołów* (*De ortu et obitu prophetarum et apostolorum*)¹³. Ci autorzy, kreśląc sylwetki proroków, czerpali wiadomości z nawiązującego do podobnych pism o proveniencji żydowskiej¹⁴ *Anonimowego przeglądu* (*De prophetarum vita et obitu, liber ab anonymo quodam conscriptus*)¹⁵. Opowiadając o bohaterach Nowego Testamentu, sięgali dodatkowo do innych pism. Epifaniusz korzystał z poczytnego *Wykazu apostołów* (*Breviarium apostolorum*)¹⁶, anonimowy autor zaś zwracał się do Hieronimowego traktatu *O sławnych mężach* (*De viris illustribus*) oraz greckich *Wykazów apostołów i uczniów* (*Indices apostolorum discipulorumque*) podobnych do wykazów Pseudo-Symeona Logotety i Pseudo-Doroteusza¹⁷. Izydor idzie jednak dalej niż autorzy jego źródeł, gdyż rozpoczyna swą opowieść od Adama i prowadzi ją aż do czasów powstania Kościoła, a zatem opowiada całe biblijne dzieje tak, jak może je opowiadać czytelnik dzieł licznych chrześcijańskich autorów.

Informacje o bohaterach Biblii oraz świecie biblijnym w ogóle Izydor czerpie ponadto z pism autorów, którzy uprawiają egzegezę Pisma (1), wprowadzają w jego lekturę (2), czerpią z niego natchnienie do komponowania utworów poetyckich (3) oraz przykłady ilustrujące wywody przedstawiane w traktatach moralno-ascetycznych (4), praktyczno-ascetycznych (5), dogmatyczno-polemicznych (6), listach (7), mowach (8) oraz pismach ukazujących losy i spuściznę osób zasłużonych dla historii Kościoła (9), tłumaczą związane z nim opracowania greckich uczonych (10), a wreszcie uzupełniają przekaz natchnionych ksiąg (11). Lista utworów, których echa brzmią w analizowanym traktacie, zdecydowanie świadczy o odczycaniu młodego, zaledwie rozpoczynającego karierę pi-

¹³ F. Dolbeau, *Deux opuscules latins, relatifs aux personnages de la Bible et antérieurs à Isidore de Séville*, w: *Prophètes, apôtres et disciples dans les traditions chrétiennes d'Occident. Vies brèves et listes en latin*, Bruxelles 2012, s. 4.

¹⁴ C. Cutler Torrey, *The Lives of the Prophets*, Pennsylvania 1946, s. 3-4.

¹⁵ Edycja: T. Schermann, *Prophetarum vitae fabulosae, indices apostolorum discipulorumque Domini Dorotheo, Epiphanio, Hippolyto aliisque vindicata*, Lipsiae 1907, s. 68-99.

¹⁶ Edycja: T. Schermann, *Prophetarum vitae*, s. 206-211.

¹⁷ Edycja: T. Schermann, *Prophetarum vitae*, s. 171-183. Por. Dolbeau, *Deux*, s. 5-8, 16-17.

sarską Sewilczyka. Oto źródła do traktatu, które udało się ustalić badaczom¹⁸:

1) Hieronim, *Komentarze do ksiąg proroków* (Izajasza, Jeremiasza, Ezechiela, Daniela, Ozeasza, Amosa, Abdiasza, Jonasza, Sofoniasza, Aggeusza, Zachariasza, Malachiasza), *Kwestie żydowskie w Księdze Rodzaju, Komentarz do Ewangelii według św. Mateusza, Kazanie na Ewangelię Jana*¹⁹; Augustyn, *Komentarz do Ewangelii według św. Jana*²⁰; Ambroży, *Dzieje Noego, Wykład Ewangelii według św. Łukasza*; Grzegorz Wielki, *Komentarz do Księgi Hioba; Homilie na Księgę Ezechiela*;

2) Pseudo-Priscylian, *Prologi Monarchiańskie*;

3) Prudencjusz, *Kathemerinon*;

4) Ambroży, *Obowiązkach duchownych*;

5) Tertulian, *Napomnienie o czystości, O cierpliwości*; Cyprian, *Pochwała męczeństwa do Fortunata*;

6) Hieronim, *Przeciw Jowinianowi*; Kwodwultdeus, *Mowa przeciwko Żydom, poganom i arianom*²¹;

7) Hieronim, *Listy*;

8) Ambroży, *Na śmierć brata Satyra*;

9) Hieronim, *O sławnych mężach*;

10) Hieronim, *Księga nazw hebrajskich, Położenie i nazwy miejscowości hebrajskich*;

11) Anonim, *Dzieje Barnaby*; Pseudo-Marcellus, *Męczeństwo apostołów Piotra i Pawła*; Pseudo-Meliton, *Dzieje i cuda świętego Jana, apostoła i ewangelisty oraz Księga o przejściu Dziewicy Maryi*.

W *Etymologiach* Izydor przestrzega czytelników przed czytaniem apokryfów, gdyż pochodzą od niewiarygodnych autorów i zawierają wiele zmyśleń, choć przy tym zauważa, że znaleźć w nich można również

¹⁸ O ile nie zostanie zaznaczone inaczej, podając źródła Izydora, korzystam z ustaleń C. Chaparro Gómeza (por. *Introducción*, s. 48-53) oraz własnych (por. T. Krynicka, „*De ortu et obitu patrum*”: Izydora z Sewilli encyklopedia sławnych postaci biblijnych, Gdańsk 2021, s. 41-45).

¹⁹ Hieronymus, *Homilia in Ioannem* (1,1-14), CPL 597, ed. G. Morin, *Anecdota Maredsolana III/1*, Maredsolii 1895, s. 386-392.

²⁰ Ustalenie J. Carracedo Fragi, por. J. Carracedo Fraga, *Los apócrifos en la biblioteca de Isidoro de Sevilla. El testimonio del tratado „De ortu et obitu patrum”*, „*Euphrosyne*” 22 (1994) s. 155-156.

²¹ Ustalenie J. Elfassi, *Nuevas fuentes en la biblioteca de Isidoro de Sevilla*, w: *Latinitas Medieval Hispanica*, red. J.F. Mesa Sanz, Firenze 2017, s. 108.

pewne prawdziwe informacje (*invenitur aliqua veritas*)²². Te ostatnie najwyraźniej pociągają go tak bardzo, że podejmuje lekturę niekanonicznych utworów oraz wyłuskuje z nich treści zaspokajające jego pragnienie poznania historii zbawienia. Wprawdzie większość spośród autorów, których czyta, to pisarze ortodoksyjni, jednakże ukazując czytelnikowi ewangelistów, Izydor, jak się wydaje, zdradza wpływ *Prologów Monarchiańskich* (*Prologi Monarchiani*) przypisywanych herezjarsze Pryscyllianowi²³. Henry Chadwick zauważa, że to właśnie wśród pryscyllianistów zrodził się pogląd, że Chrystus darzył Jana szczególną miłością i powierzył mu swoją dziewiczą Matkę, gdyż przyjął on Jego zachętę do beżzenności, wyjątkowo cenionej w ich środowisku²⁴:

[...] quam [scil. Mariam] Dominus ipse in cruce positus [...] **virgini** commendavit **discipulo**, ut ipsum mater haberet vitae comitem, quem filius noverrat integritatis esse custodem²⁵.

Iohannes [...] **virgo electus** a Domino atque inter **ceteros magis dilectus**²⁶.

Hic est Iohannes evangelista unus ex dicipulis Dei, qui **virgo electus** est a Deo, quem de nuptiis volentem nubere vocavit Deus. Cui virginittatis in hoc duplex testimonium in evangelio datur, quod et pre **ceteris dilectus est** a Deo dicitur et huic matrem suam iens ad crucem commendavit Deus, ut **virginem virgo** servaret²⁷.

Odsłania nam to kolejny aspekt osobowości Izydora erudyty, który nie tylko żartobliwie stwierdza, że gramatycy są ostatecznie lepsi niż heretycy, podając swym czytelnikom do wypicia śmiertelnośną truciznę²⁸, ale roz-

²² Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* VI 2, 51-53. Źródła tego passusu ustala M. Starowieyski, por. M. Starowieyski, *Izydor z Sewilli i apokryfy*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia” 27 (1992) s. 151-157, zwł. 152-153.

²³ H. Chadwick, *Priscillian of Avila. The occult and the charismatic in the Early Church*, Oxford 1976, s. 102-109; K. Sordyl, *Pryscyllianizm. Teologia i historia*, Kraków 2015, s. 43.

²⁴ Chadwick, *Priscillian*, s. 106.

²⁵ Isidorus Hispalensis, *De ortu* 66, 1.

²⁶ Isidorus Hispalensis, *De ortu* 74, 1.

²⁷ Ps.-Priscillianus, *Prologi Monarchiani. Prologus in Evangelium Iohannis*. Zdaniem J. Carracedo Fragi Izydor mógł posiadać egzemplarz Biblii zawierający *Prologi*. Por. Carracedo Fraga, *Los apócrifos*, s. 159-160.

²⁸ Isidorus Hispalensis, *Sententiae* III 13, 11.

trotnie poszukuje ziaren prawdy o świecie nawet u autorów nieortodoksyjnych²⁹ i zachęca do tego swego czytelnika³⁰.

2. Izydor wobec apokryfów

José Carracedo Fraga zauważa, że autor *De ortu* zwraca się do podobnych źródeł wówczas, gdy nie znajduje potrzebnych mu wiadomości (głównie dotyczących miejsca narodzin i śmierci, a także okoliczności zgonu i pochówku) u autorów natchnionych oraz ortodoksyjnych, którym ufa zdecydowanie bardziej³¹. Obserwacja ta jest poniekąd trafna. Tylko twórcy apokryfów lokalizują małą ojczyznę proroka Ezechiela w ziemi *Sarira*³², miejsce pochówku Tomasza – w indyjskiej Kalaminii, Bartłomieja – w armeńskim Albanum, Jakuba – w tajemniczej *ac(h)a Marmarica*³³. Pismo nie podaje też, skąd pochodził Ozeasz³⁴, jednak przytacza wiele proroctw przez niego wygłoszonych. Tymczasem Sewilczyk czerpie z apokryfów nie tylko stosowny toponim (Belemoth)³⁵, lecz również proroctwo³⁶. W przypadku Ozeasza przytoczona enuncjacja w ogóle zastępuje opowiadanie o życiu i działalności proroka. Czytamy o nim tylko tyle:

²⁹ M. Starowieyski zauważa, że podobnie postępowali również Ojcowie Kościoła IV wieku, którzy potępiali apokryfy, ale czytali je i wykorzystywali przy opracowywaniu własnych pism. Por. M. Starowieyski, *Les apocryphes chez les écrivains du IVe siècle*, w: *Miscellanea Historiae Ecclesiasticae VI, Congrès de Varsovie*, red. Ch. Pietry – N. Duval – E. Wipszycka-Bravo, Bruxelles 1983, s. 132-141, podają za: Starowieyski, *Izydor*, s. 153.

³⁰ Por. Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* VI 2, 50-53. Analizując ten „doskonale pogmatwany” urywek, T. O’Loughlin zauważa, że funkcję bezpiecznika przy podejmowaniu lektury apokryfów czy jej poniechaniu ma zdaniem Izydora ostatecznie pełnić pojawiająca się u czytelnika wątpliwość co do ich przesłania. Por. T. O’Loughlin, *Inventing the Apocrypha. The Role of Early Latin Canon Lists*, „Irish Theological Quarterly” 74 (2009) s. 54.

³¹ Carracedo Fraga, *Los apócrifos*, s. 151.

³² Isidorus Hispalensis, *De ortu* 39. Miejsce urodzenia proroka nie jest znane. Zacerpnięta z apokryfu nazwa w Biblii nie występuje. Por. P.C. Bosak, *Encyklopedia wszystkich postaci biblijnych*, Kraków 2020, t. 1, s. 508.

³³ Isidorus Hispalensis, *De ortu* 73-74, 70.

³⁴ Przekonująco brzmi przypuszczenie P.C. Bosaka, że imię ojca proroka (Beer) może nawiązywać do miejscowości Beerot leżącej na granicy Beniamina i Efraima. Por. Bosak, *Encyklopedia*, t. 2, s. 1214.

³⁵ Zdaniem C. Chaparro Gómeza jest to inna nazwa miejscowości Belmain (Belamon) wspomnianej w Jdt 4,4 (Isidorus Hispalensis, *De ortu* 41, s. 172, n. 111).

³⁶ Podobnie rzecz przedstawia się w relacji o Danielu. Por. Isidorus Hispalensis, *De ortu* 40, 2 (z *Libellus sancti Epiphanií episcopi priorum prophetarum* 4, 7).

Osee, de tribu Isachar, ortus in Belemoth; hic praenuntians **dedit** signum: **Veniet Dominus in terra, si quercus quae est in Silo ex semetipsa in duodecim divisa fuerit partes, totidemque quercus effecerit**. Hic in terra sua sepultus placida quiete dormivit³⁷.

Osee. Iste fuit ex Meleboth, quae erat tribus Isacar, et **sepultus** est in pace **in terra sua**. Et **dedit** prodigium dicens: „**Veniet in terra dominus sicut quercus quae est in Silom ex semetipsa in duodecim fuerit partita, et facte fuerint ex ea totidem quercus**”³⁸.

Oseae, de tribu Isachar, in Belemoth natus est, ibique placida morte dormivit³⁹.

Jak widzimy, przy opracowaniu przytoczonego passusu Izydor ogranicza się do przekazania informacji, które znalazł w dwóch *vitae* i przeniósł do własnego traktatu bez znaczących modyfikacji. Powinniśmy przyznać, że taka metoda pisarska jest obca *modus scribendi* mistrza kompilacji⁴⁰, który zasłynął dzięki umiejętności układania kunsztownych mozaik tekstowych z urywków pism poprzedników⁴¹. Biorąc to pod uwagę, César Chaparro Gómez przypuszcza, że skomponowane na podstawie *vitae* rozdziały poświęcone kilku prorokom (Micheaszowi – 46, Nahumowi – 47, Habakukowi – 48, Zachariaszowi – 51, Achiaszowi – 54, Jaddo – 55, Azariaszowi – 56 i Zachariaszowi – 57), których nie znajdujemy w wielu zasługujących na zaufanie rękopisach, zostały dodane przez interpolatora⁴², zwłaszcza że o Micheaszu, Nahumie i Zachariaszu Izydor nie wspomina również w spisanych mniej więcej w tymże czasie⁴³ *Pewnych alegoriach Pisma świętego (Allegoriae quaedam Sacrae Scripturae)*. Zauważmy jednakże, że wymienia ich wszystkich we wcześniej opracowanych *Wstępach do ksiąg Starego i Nowego Testamentu (In libros Veteris ac Novi Testamenti prooemia)*⁴⁴, przytoczony wyżej rozdział poświęcony Ozeaszowi zaś, w istocie opra-

³⁷ Isidorus Hispalensis, *De ortu* 41.

³⁸ Ps.-Epiphanius, *Libellus sancti Epiphani episcopi priorum prophetarum* 5.

³⁹ Isidorus Hispalensis, *De ortu et obitu prophetarum et apostolorum* 5.

⁴⁰ Izydor z Sewilli, NSWP s. 498.

⁴¹ J. Fontaine, *Isidore de Séville et la culture classique dans l'Espagne wisigothique*, t. 2, Paris 1959, s. 774-776.

⁴² Chaparro Gómez, *Introducción*, s. 19-25.

⁴³ Datowanie dzieł Izydora przyjmuję za: J.C. Martín-Iglesias, *Isidoro de Sevilla († 636): obra y memoria, „Sub vocibus”*, w: https://fil.ug.edu.pl/sites/default/files/_nodes/strona-filologiczny/73250/files/martin-iglesias_isidoro_de_sevilla.pdf (dostęp: 15.11.2021) s. 3-5.

⁴⁴ Isidorus Hispalensis, *In Libros Veteris ac Novi Testamenti Prooemia* I 10. Pisze o nich także w swojej encyklopedii. Por. Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* VI 2, 27.

cowany nieomal w całości z niezmienionych właściwie passusów dwóch apokryfów, przekazują wszystkie manuskrypty⁴⁵.

Dlaczego Izydor przytoczył właśnie to niebiblijne proroctwo Ozeasza? Dlaczego nie zechciał napisać nic ponadto o synu Beeriego (Oz 1,1), żarliwym oskarżycielu izraelskich elit (Oz 4,1–14,1) i piewcy JHWH, który miłuje swój lud mimo wszystkich jego niewierności, tak jak sam prorok kochał zdradzającą go małżonkę (Oz 2–3; 14,2–10)? Jezus odwołał się do nakreślonego przez niego obrazu miłosiernego ojca (Oz 11,1–9) w przypowieści o synu marnotrawnym (Łk 15,11–32) i potwierdził za nim wyższość miłosierdzia nad wszystkimi świątynnymi ofiarami (Oz 6,6; Mt 9,13)⁴⁶. Jego metaforą małżeńską autorzy nowotestamentalni i pisarze chrześcijańscy posłużyli się do przedstawienia relacji Chrystusa i Kościoła (Oz 2,14–24; 2Kor 11,2; Ef 5,22–23; Ap 21,1–5)⁴⁷. Również Izydor pisze przecież o działalności Ozeasza i spełnieniu wygłoszonych przez niego proroctw w *Etymologiach*⁴⁸. Jak się wydaje, powierzchowność prezentacji autora „starotestamentalnej Ewangelii”⁴⁹, jak również innych rozdziałów *De ortu* poświęconych prorokom i Apostołom, a skomponowanych wyłącznie czy nieomal w całości na podstawie *vitae*, całkowita dominacja w nich – podobnie jak w tychże *vitae* – funkcji komunikacyjnej, dowodzić może nie tyle ich nieautentyczności, ile braku dopracowania utworu.

⁴⁵ Podobnie rozdział o Joelu (Isidorus Hispalensis, *De ortu* 41) został w całości opracowany na podstawie apokryfów (Ps.-Epiphanius, *Libellus sancti Epiphani* 8; Isidorus Hispalensis, *De ortu et obitu prophetarum et apostolorum* 1, 8). Por. Krynicka, *Izydora z Sewilli*, s. 103–104.

⁴⁶ Bosak, *Encyklopedia*, t. 2, s. 1213–1218.

⁴⁷ K. Bardski, *Chryzologiczna interpretacja Księgi Ozeasza w starożytności i średniowieczu*, CT 86/4 (2016) s. 193–196.

⁴⁸ Por. Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* VII 8, 10.

⁴⁹ Określenie A. Mena. Por. A. Men, *Vethozavetnye proroki (Biblejskie proroki ot Amosa do Restavracii, VIII–IV v. do n.è.)*, Leningrad 1991, s. 47.

3. Warsztat pisarski autora *De ortu et obitu patrum*

Zupełnie inaczej brzmią rozdziały *De ortu*, w których słyszymy odgłosy innych lektur Izydora. Opowiadając biblijne dzieje, przenosi on do swej opowieści wątki, sformułowania, pojedyncze wyrazy pochodzące z licznych, bardzo różnych, niekiedy zaskakująco odległych od siebie pod względem tematyki źródeł. Zaczerpnięte z dzieł poprzedników słowa zostały przezeń głęboko i trwale przyswojone: wnikliwie przemyślane, osobiście przeżyte, zapamiętane dla swej trafności, być może przemodnione. César Chaparro Gómez stwierdza, że doskonałym przykładem stosowania przez Izydora podobnych technik pisarskich może być początek relacji o Adamie⁵⁰. A zatem ukazując cieszącego się urokami rajy prarodzica ludzkości, Sewilczyk referuje wydarzenia znane mu z Księgi Rodzaju, zdradzając przy tym znajomość ascetycznych pism Tertuliana, utworów chrześcijańskich poetów, a także listów, w których Strydonta opowiada o życiu pustelniczym prowadzonym przez jego przyjaciela Bonoza na jednej z dalmatyńskich wysp (3), komentuje przypowieść o synu marnotrawnym (21), zachwycą się pięknem pustyni zamieszkaanej przez tych, którzy poświęcili swe życie Bogu (22) oraz zastanawia się nad szybkim przemijaniem piękna młodości (140). Na szczególną uwagę zasługuje rzeczownik *protoplastus*, którym Izydor określa pierwszego człowieka. César Chaparro Gómez proponuje przyjąć, że Sewilczyk poznał ten wyraz dzięki lekturze Hieronimowego *Komentarza do Ewangelii Mateusza*. Zauważmy jednak, że synonimiczny do określeń *primus homo*, *primo formatus*, *primo factus* oraz *primogenitus* (*homo*) rzeczownik pochodzenia greckiego pojawia się, choć nieczęsto, w pismach wielu autorów, które Sewilczyk mógł znać⁵¹. Moim zdaniem jako możliwe źródła Izydora powinny być uwzględnione przede wszystkim cytowana w tymże passusie rozprawa *Napomnienie o czystości* Tertuliana oraz *Reguła* Leandra, której wpływ na urywek *Etymologii* wyjaśniający początki wyrazu nie ulega, jak się wydaje, wątpliwości:

⁵⁰ C. Chaparro Gómez, ad *De ortu* 1, s. 108-109, n. 4.

⁵¹ *Thesaurus Linguae Latinae*, sub voce; M. Rodríguez-Pantoja, ad *Etymologiae* XIX 15, s. 120, n. 150.

De ortu 1, 1:	Teksty źródłowe:
„Adam protoplastus	„Legi in cuiusdam libro amicum istum qui increpatur a patrefamilias, primae horae operarium, protoplastum intelligi, et eos qui illo tempore crediderunt” (Hieronymus, <i>Commentariorum in Evangelium Matthaei Libri Quattuor</i> III 20, 13). „Proinde et tu, si non obaudieris domino, [...] per voluntatis libertatem deverges in id, quod deus non vult, [...] quia nec protoplastos invitos ad voluntatem delicti subegit diabolus” (Tertullianus, <i>De exhortatione castitatis</i> 2, 39). „Perverse enim naturam conrumpunt homines, quam Deus formavit integram. Et haec offensa humani generis prima, haec damnatae originis causa, dum protoplasti [sic] esse noluerunt quod fuerant conditi” (Leander, <i>Regula</i>, praefatio, 100-102). Por. Isidorus, <i>Etymologiae</i> XIX 15: „Nam et inpressa argilla formam aliquam facere plastis est. Unde et protoplastus est dictus homo qui ex limo primus est conditus”.
et colonus paradisi,	„Innocens erat [Adam], et Deo de proximo amicus, et paradisi colonus” (Tertullianus, <i>De patientia</i> 5, 13). „Ecce puer honestis saeculo nobiscum artibus institutus, cui opes adfatim, dignitas adprime inter aequales, contempta matre, sororibus et carissimo sibi germano insulam pelago circumsonante navifragam, cui asperae cautes et nuda saxa et solitudo terrori est, quasi quidam novus paradisi colonus insedit” (Hieronymus, <i>Epistula</i> 3, 4).

princeps generis et delicti,	„Nec temere: semini enim tuo respondeas necesse est, siquidem ille princeps et generis et delicti, Adam , voluit quod deliquit” (Tertullianus, <i>De exhortatione castitatis</i> 2, 30-32) ^a .
ad imaginem Dei factus , universitatis praelatus, qui creaturae nomina dedit atque in eis dominandi potestatem accepit.	„Quicumque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius: ad imaginem quippe Dei factus est homo” (Gen 9,6); „Formatis igitur Dominus Deus de humo cunctis animantibus terrae, et universis volatilibus caeli, adduxit ea ad Adam, ut videret quid vocaret ea: omne enim quod vocavit Adam animae viventis, ipsum est nomen ejus” (ibid., 2,19).
Hic namque in deliciis florentis paradisi constitutus,	„Et date anulum in manu illius, signaculum similitudinis Christi secundum illud: credentes signati estis spiritu repromissionis sancto. et ad principem dicitur Tyri, qui similitudinem conditoris amiserat: tu es resignaculum similitudinis et corona decoris, in deliciis paradisi dei natus es” (Hieronymus, <i>Epistula</i> 21, 24).
inter redolentes aromatum silvas ac vernantia floribus arva , rudis habitator novae vitae gaudia peragebat, ubi tellus fecunda viret perpetuo vere , ubi fons decurrens quadrifluo labitur amne ”.	„Tunc per amoena virecta iubet / frondicomis habitare locis, / ver ubi perpetuum redolet / prataque multicolora latex / quadrifluo celer amne rigat” (Prudentius, <i>Cathemerinon</i> 3, 101-105) ^b ; „O desertum Christi floribus vernans! ” (Hieronymus, <i>Epistula</i> 14, 10).

^a Zdaniem wydawcy traktatu (por. Chaparro Gómez, ad De ortu 1, s. 108-109, n. 4), opracowując ten passus, Izydor nawiązuje do Tertulianowego *pisma O świadectwie duszy* (*De testimonio animae* 3, 2-3): „Satanan denique in omni vexatione et aspernatione et detestatione pronuntias, quem nos dicimus malitiae angelum, totius erroris artificem, totius saeculi interpolatorem, per quem homo a primordio circumventus, ut praeceptum dei excederet, et propterea in mortem datus exinde totum genus de suo semine infectum suae etiam damnationis traducem fecit”. Jednakże moim zdaniem podobieństwo jest zbyt odległe, by można było przyjąć, iż mamy do czynienia z zależnością między tymi pismami.

^b T. Gacia uważa, że w tym passusie raj został po raz pierwszy przedstawiony jako locus amoenus. Por. *Topos „locus amoenus” w łacińskiej poezji chrześcijańskiego antyku*, VoxP 52 (2008) s. 192-193.

	„Sicut enim mane virens herba, et suis floribus vernans, delectat oculos contemplantium, paulatimque marcescens, amittit pulchritudinem, et in foenum quod conterendum est, vertitur: ita omnis species hominum vernat in parvulis, floret in iuvenibus, viget in perfectae aetatis viris: et repente dum nescit, incanescit caput, rugatur facies, cutis prius extenta contrahitur; et extremo fine, quod hic dicitur vespere, id est, senectute, vix moveri potest: ita ut non cognoscatur quis prior fuerit, sed pene in alium commutetur” (Hieronimus, <i>Epistula</i> 140, 9). „Et roseis nivea crispantur floribus arva” (Pseudo-Tertullianus, <i>Carmen de Iudicio Domini</i> 8, 12).
--	--

Warto zaznaczyć, że wyrazy *vernare* oraz *flos* w różnych formach występowały obok siebie u wielu bardziej lub mniej znanych autorów⁵². Nieprzypadkowo Michael Roberts nazwał ozdobny styl późnoantycznej łacińskiej poezji stylem „umajonym kwieciem” (*vernans floribus*)⁵³. Nie możemy wykluczyć, że Izidor spotkał to sformułowanie u Hieronima, chociaż mógł posługiwać się nim również niezależnie od jego listów. Ostatecznie opowiadając o Sri-Lance (łac. *Taprobane*), pisze: „In hac insula dicunt uno anno duas esse aestates et duas hiemes et bis **floribus vernare locum**”⁵⁴, przy czym o ile pierwsza część przytoczonego zdania najwyraźniej nawiązuje do *Komentarza do Georgik* Serwiusza⁵⁵, o tyle źródeł wykorzystanych przy opracowaniu drugiej wydawcy nie udało się ustalić⁵⁶.

Do przekazu biblijnego oraz szeroko pojętej tradycji patrystycznej Sewilczyk odwołuje się również w relacji o Aaronie. Ojciec starotestamentalnej klasy kapłańskiej, który podobnie jak Chrystus został powoła-

⁵² Ovidius, *Metamorphoses* VII 284: „vernāt humus, floresque et mollia pabula surgunt”; Ps.-Vergilius, *Culex* 410: „Et quoscumque novant vernantia tempora flores”; Columella, *De re rustica* X 269-270: „cum Cereris proles vestris intenta choreis / aequoris Hennaei vernantia lilia carpsit”.

⁵³ M. Roberts, *The Jeweled Style. Poetry and Poetics in Late Antiquity*, Ithaca 1989, s. 51.

⁵⁴ Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* XIV 6, 12.

⁵⁵ Servius, *Commentarius in Virgilio Georgicon librum I* 48: „[...] non sunt in Italia in uno anno duae aestates, et duae hiemes, sicut geometrae dicunt esse in quadam parte Indiae, in insula Taprobane”.

⁵⁶ O. Spevak, ad *Etymologiae* XIV 6, 12, s. 110, n. 398.

ny do sprawowania funkcji kapłana współczującego przez samego Boga (Hbr 5,1-5) i stał się ideałem najwyższego kapłana (Hbr 9,4), wzbudzał zainteresowanie wielu pisarzy chrześcijańskich. Rozważali oni godność powierzonej mu misji, a także niezwykle wydarzenia z jego życia (m.in. mężną postawę w obliczu zbuntowanych Rubenitów (Lb 16,1–17,5) oraz potwierdzający jego wybranie cud zakwitnięcia różdżki (Lb 17,16-26)⁵⁷. Pytanie o bezpośrednie źródło (źródła?) do rozdziału, w którym autor *De ortu* prezentuje życie Aarona, pozostaje bez ostatecznej odpowiedzi, gdyż Izydor mógł znać liczne poświęcone mu pisma. Zasługuje na uwagę, że ich przekaz o mężu, który był pierwszym kapłanem z ustanowienia Pana („iubente Domino”), nie zaś z własnej woli („spontanea voluntate”)⁵⁸, uzupełnia on obserwacją o tym, że ofiara składana przez Aarona zapowiadała krwawą ofiarę Chrystusa, kluczowe wydarzenie historii zbawienia⁵⁹:

De ortu 26, 1	Pisma źródłowe
„Aaron, frater Moysi et insignis miraculorum socius atque in lege sacerdos Domini primus, cuius virga sorte electa fronde et germine floruit,	Por. Wj 4,13-16.27-31; 6,20; 19,24; Lb 17,16-26.
quique turibulum in dextera gestans furenti se flammae obposuit atque stans inter vivos et mortuos obiectu sui corporis transire ignem ad agmen viventium non permisit.	„Quid Aaron? Quando beatiorem se credidit quam tunc quando medius stetit inter vivos ac mortuos et obiectum sui statuit mortem, ne ad vivorum transiret agmina a cadaveribus mortuorum?” (Ambrosius, <i>De officiis ministrorum</i> II 4, 11). „Legimus Aaron pontificem isse obviam furentibus flammis , et accenso turibulo iram dei cohibuisse; stetit inter mortem et vitam sacerdos maximus nec ultra vestigia eius ignis procedere ausus est” (Hieronymus, <i>Epistula</i> 128, 5). „An non irae Dei Aaron restitit cum inter viventes ac mortuos turibulum sumpsit, atque animadversionis ignem incensi fumo temperavit?” (Gregorius Magnus, <i>Moralia</i> IX 16,8-11).

⁵⁷ Chaparro Gómez, ad *De ortu* 42, s. 142, n. 63; Bosak, *Encyklopedia*, t. 1, s. 13-14.

⁵⁸ Isidorus Hispalensis, *De ecclesiasticis officiis* II 5, 5-11.

⁵⁹ M.E. Moore, *A Sacred Kingdom: Bishops and the Rise of Frankish Kingship, 300-850*, Iowa 2011, s. 155.

Hic per hostiam victimarum et sacrificium sanguinis futuram Christi passionem expressit; hic ius et principatum sacerdotii per ordinem generis et successionis suae transmisit.	Por. Wj 12,1-14; 28,1-2; Ps 118,3.
---	------------------------------------

Sewilczyk opisuje kres bohatera, czerpiąc wiadomości od Hieronima, który najczęściej dostarcza mu informacji geograficznych⁶⁰. W tym wypadku sięga do jego *Listów* oraz do pisma *Położenie i nazwy miejscowości hebrajskich*, w którym często znajduje dane o miejscu urodzenia, śmierci i pochówku prezentowanych postaci. Ton wypowiedzi przypomina rzeczowy komentarz naukowy. Jak się wydaje, opracowując ten urywek, Izydor korzysta – podobnie jak czynił to, opracowując *Etymologie* – ze sporządzonych uprzednio fiszek (*breves tabellae*)⁶¹ oraz dokonując jedynie zmian na poziomie fleksji i składni, które umożliwiałyby umieszczenie wycinków z hipotekstu w nowym kontekście:

De ortu 26, 2	Pisma źródłowe
Anno autem quadragesimo egressionis filiorum Israhel de terra Aegypti , quum esset annorum centum viginti trium , mortuus est iuxta praeceptum Domini in monte Hor , qui est iuxta Petram , insignem Arabiae urbem ; ibi et sepulta iacet soror eius Maria, ubi etiam et nunc usque ostenditur rupis , qua percussa Moyses aquas sitiendi populo praebuit . Est autem hic locus in extremis finibus Idumaeorum ”.	„Ascenditque Aaron sacerdos in montem Or iuxta praeceptum domini et mortuus est ibi anno quadragesimo egressionis filiorum Israhel de terra Aegypti , mense quinto, prima die mensis. Eratque Aaron centum viginti trium annorum , quando mortuus est in monte Or . [...] moritur autem eo anno, quo novus populus repromissionis terram intraturus erat, in extremis finibus terrae Idumaeorum ” (Hieronymus, <i>Epistula</i> 78, 36). „Cades, ubi fons iudicii, est et Cadesbarne in deserto, quae coniungitur civitati Petrae in Arabia ; ibi occubit Maria, et Moyses, rupe percussa, aquam sitiendi populo dedit . Monstratur ibidem usque in praesentem diem sepulcrum Mariae ” (Hieronymus, <i>Liber de situ et nominibus locorum hebraicorum</i> , PL 23, 931B). „Or, mons in quo mortuus est Aaron, iuxta civitatem Petram, ubi usque ad praesentem diem ostenditur rupes, quo percussa, Moyses aquas populo dedit ” (ibid., 962A-B).

⁶⁰ Chaparro Gómez, *Introducción*, s. 48-49; Krynicka, *Izydora z Sewilli*, s. 114.

⁶¹ Por. Isidorus Hispalensis, *De rerum natura*, praef. 2: „Quae omnia, secundum quod a veteribus viris ac maxime sicut in litteris catholicorum virorum scripta sunt, proferebant, brevi tabella notamus”.

Stosowanie tak różnych technik pisarskich z pewnością nie ułatwia badaczom identyfikacji pism źródłowych Sewilczyka⁶², lecz kompetentnemu odbiorcy pozwala doświadczyć tej osobliwej przyjemności, jaka towarzyszy rozpoznawaniu w nowym tekście odgłosów dawnych lektur. Albowiem jeśli zechce on uznać *De ortu* za kompilację, będzie musiał przyznać, że – posługując się stosowanym przez Sewilczyka obrazem kompilatora jako handlarza wonnościami, który uciera w mózdzierzu przemieszane ze sobą rozmaite składniki⁶³ – przed połączeniem cudzych słów z własnymi autor poddał teksty źródłowe dokładnej, niekiedy wręcz inwazyjnej obróbce. Odbiorca zaś, którego kompetencje ograniczają się do wspomnianej w przedmowie znajomości Pisma, nie obejmują zaś głębokiego rozeznania w literaturze chrześcijańskiej, a którego, jak się wydaje, Izydor projektuje w pierwszej kolejności, otrzymuje barwny, sugestywny, zapadający w pamięć obraz bohatera, tak spójny i piękny, że nie podejrzewa on, iż ma do czynienia z układanką, w której rolę kostek do gry odgrywają sformułowania pochodzące z wielu bardzo różnych pism⁶⁴, ze swego rodzaju centonem, którego zręczność twórcy niewątpliwie godna jest podziwu⁶⁵, gdyż nie tylko sięga do licznych źródeł, lecz równocześnie stosuje różne techniki pracy z nimi.

⁶² Dolbeau, *Deux opuscules*, s. 25-26. O poszukiwaniu źródeł pism komponowanych przez mistrza kompilacji Izydora, por. też: J. Fontaine, *Problèmes de méthode dans l'étude des sources isidorienues*, w: *Isidoriana: Colección de estudios sobre Isidoro de Sevilla, publicados con ocasion del XIV centenario de su nacimiento*, red. M.C. Díaz y Díaz, León 1961, s. 115-133.

⁶³ Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* X 44: „Aliena dicta suis praemiscet, sicut solent pigmentarii in pila diversa mixta contundere”.

⁶⁴ Ausoniusz porównuje układanie centonu do gry, której uczestnicy tworzą z kostek o różnym kształcie rozmaite obrazki (Ausonius, *Cento nuptialis*, praefatio, 37-40). Por. T. Krynicka, *Starożytny łaciński centon: próba przybliżenia na przykładzie „Centonu weselnego” Ausoniusza*, VoxP 57 (2012) s. 366-367.

⁶⁵ Podobnie jak zręczność centonistki Proby, o której Izydor pisze (Isidorus Hispalensis, *De viris illustribus* 5): „Proba uxor Adelphi proconsulis, femina inter viros ecclesiasticos idcirco sola pro eo quod in laude Christi versa est, componens centonem de Christo virgilianis coaptatum versiculis. Cuius quidem non miramur studium, sed laudamus ingenium. Quod tamen opusculum legitur inter apochryphas scripturas insertum”. Wzmianka ta jest jedynym świadectwem o poetce i jej dziele u Izydora, jak też w piśmiennictwie wizygockim w ogóle. Por. J.-C. Martín-Iglesias, *El catálogo de los varones ilustres de Isidoro de Sevilla (CPL 1206): contenidos y datación*, „Studia Historica. Historia Antigua” 31 (2013) s. 133.

4. Pisarska samodzielność Izydora

Dogłębna analiza warsztatu autora *De ortu* prowadzi do wniosku o jego pisarskiej samodzielności. Odbiorcę, który zechce prześledzić genezę rozdziału poświęconego Jonaszowi, nie zdziwi zapewne dobór źródeł (Księga Jonasza oraz komentarz do niej autorstwa Hieronima), ale zaskoczy sposób, w jaki Izydor, streszczając tekst biblijny i nawiązując do komentującego go Strydonity, tworzy całkowicie odmienną w swej wymowie historię. Otóż w Piśmie Świętym dzieje Jonasza to przede wszystkim opowieść o postawie proroka wobec obcego ludu, a szerzej o relacji Izraela do pogan i uniwersalizmie zbawienia⁶⁶. Erudyta Hieronim, komentujący tę niewielką, spisaną jasnym i prostym językiem, aczkolwiek zachwycającą swą urodą księgę⁶⁷, wyjaśnia jej treść według literalnego, tropologicznego i mistycznego sensu⁶⁸. Jak przystało na ucznia gramatyków⁶⁹, uczonych „wszechogarniających”⁷⁰, oraz na księcia wszechstron-

⁶⁶ S. Gądecki, *Wstęp biblijny*, w: Św. Hieronim, *Komentarz do Księgi Jonasza*, tł. i opr. L. Gładyszewski, Kraków 1998, s. 24-29; T. Tułodziecki, *Jonasz wobec pogan*, BPTH 2 (2009) s. 37-48.

⁶⁷ Gądecki, *Wstęp*, s. 5; T. Brzegowy, *Prorocki wymiar Księgi Jonasza*, CT 62/3 (1992) s. 5.

⁶⁸ Gądecki, *Wstęp*, s. 32.

⁶⁹ L. Gładyszewski, *Wstęp patrystyczny*, w: Św. Hieronim, *Komentarz do Księgi Jonasza*, tł. i opr. L. Gładyszewski, Kraków 1998, s. 33-34; A. Eckmann, *Hieronim ze Strydonu. Nauka w służbie rozumienia i interpretacji Pisma świętego*, AK 71 (1979) s. 422-424, 429.

⁷⁰ Nawiązuję do E. Elorduya, który nazywa gramatykę „wszechogarniającą nauką” („ciencia totalitaria”) starożytności. Por. E. Elorduy, *S. Isidoro. Unidad orgánica de su educación reflejada en sus escritos*, w: *Miscellanea Isidoriana. Homenaje a S. Isidoro de Sevilla en el XIII centenario de su muerte 636 – 4 de abril – 1936*, Romae 1936, s. 293-294. Jak ujmuje to L. Holtz (por. *Les poètes latins chrétiens dans l’Espagne wisigothique*, w: *De Tertullien aux Mozarabes*, t. 2: *Antiquité tardive et christianisme ancien (VIe – IXe siècles). Mélanges offerts à Jacques Fontaine Membre del’ Institut à l’occasion de son 70e anniversaire, par ses élèves, amis et collègues*, red. L. Holtz – J.-C. Fredouille, Paris 1962, s. 70-71): „w szkole gramatyka [...] uczono się deklinacji, składni, leksykologii, poezji, geografii, historii, astronomii, mitów, poznawano wzniósłe postawy: bohaterstwo, odwagę, ofiarność oraz postawy im przeciwnie, zapamiętywano imiona herosów, którzy zakładali miasta, cnót, dzięki którym miasta trwały, bóstw, które nad nimi czuwały, oraz uczono się na pamięć traktujących o tym wszystkim słów poetów”. Również komentarze gramatyków zawierają wiadomości z wielu dziedzin życia. Por. T. Krynicka, *Świat roślin w XVII księdze „Etymologii” Izydora z Sewilli*, Lublin 2007, s. 20-34.

ných biblijnych egzegetów⁷¹ snuje rozważania m.in. o symbolicznym znaczeniu życia proroka (*Commentarius in Ionam* I 1, 2), o wszechmocy Boga, dla którego nie ma nic niemożliwego, gdyż przewyższa bóstwa opisywane przez pogańskich poetów (*Commentarius in Ionam* II 2, 3), o różnych nazwach rośliny, w cieniu której ukrył się Jonasz (IV 6), czy o tym, że „wyjątkowe zdarzenia jednostkowe nie mogą tworzyć prawa powszechnego”⁷² (VII). Niniwa staje się w jego komentarzu symbolem Kościoła, jej nawrócenie prowadzi do odrzucenia Izraela, co sprawia, że Jonasz bolejący nad losem swego narodu unika powierzonej mu misji⁷³. Tymczasem Izydor tworzy poetycką opowieść⁷⁴ o człowieku wybranym, ale zbuntowanym i zagubionym, od którego powołujący mimo wszystko nie odwraca swego oblicza, lecz nawet wówczas, gdy Jego wysłannik zawodzi, realizuje swój plan, ratując Jonasza, marynarzy, mieszkańców Niniwy, ludzi i zwierzęta⁷⁵. Jest Bogiem karzącym za niesprawiedliwość, lecz również ochraniającym wszelkie zagrożone życie, dobrotliwym i miłosiernym⁷⁶:

De ortu 45	Teksty źródłowe:
„1. Ionas, columba et dolens,	„Iuxta tropologiam vero Dominus noster, Ionas , hoc est, columba , sive dolens – utrumque enim interpretatur; vel quia Spiritus sanctus in specie columbae descendit, et mansit in eo, vel quia nostris doluit ipse vulneribus, et flevit super Hierusalem, <i>et livore eius sanati sumus</i> , vere filius veritatis, Deus quippe veritas est – mittitur ad Niniven pulchram, id est mundum, quo nihil pulchrius oculis carnis aspicimus” (Hieronymus, <i>Commentariorum in Ionam prophetam libri IV</i> I 1, 2).

⁷¹ M. Szram, *Koncepcje komentarza biblijnego w epoce patrystycznej*, VoxP 44-45 (2003) s. 39.

⁷² Tł. L. Gładyszewski, Św. Hieronim, *Komentarz do Księgi Jonasza*, Kraków 1998, s. 98.

⁷³ Gądecki, *Wstęp*, s. 32; L. Gładyszewski, *Wstęp patrystyczny*, w: Św. Hieronim, *Komentarz do Księgi Jonasza*, tł. i opr. L. Gładyszewski, Kraków 1998, s. 48-50.

⁷⁴ Chaparro Gómez, ad *De ortu* 1, s. 175, n. 116.

⁷⁵ K. Ferenc, *Bóg w Księdze Jonasza*, „Studia Elckie” 21/3 (2019) s. 329-336.

⁷⁶ Gądecki, *Wstęp*, s. 28-29.

filius Amathi, qui fuit de Geth, quae est in Opher;	„Et nisi fallor in Regum volumine de eo ita scriptum est: <i>Anno quinto decimo Amasiae filii Ioas, regis Iuda, regnavit Hieroboam, filius Ioas, regis Israel in Samaria quadraginta annis et uno. Fecitque malum coram Domino, et non recessit ab universis peccatis Hieroboam filii Nabath, qui peccare fecit Israel. Ipse convertit fines Israel in Samaria ab introitu Emath usque ad mare solitudinis, iuxta verbum Domini Dei Israel, quod locutus est in manu servi sui Iona, filii Amathi prophetae, qui fuit de Geth, quae est in Opher</i>” (Hieronymus, <i>Commentariorum in Ionam prophetam libri, prologus, 27-35</i>).
ad gentium praeconia mittitur, / missus contemnit, / contemnens fugit, / fugiens dormit;	Por. Jon 1
propter quem periclitatur navis, sed sors latentem repperit;	„Potest fuga prophetae et ad hominis referri in communi personam, qui Dei praecepta contemnens, recessit a facie eius, et se mundo tradidit, ubi postea malorum tempestate, et totius mundi contra se saeviente naufragio, compulsus est sentire Deum, et reverti ad eum quem fugerat. Vnde intellegimus etiam ea quae sibi homines aestimant salutaria, Deo uolente, verti in perniciem [...] Periclitabatur navis quae periclitantem suscepit, vento maria concitantur, in tranquillitate tempestas oritur, nihil, Deo adversante, securum est” (Hieronymus, <i>Commentariorum in Ionam prophetam libri I 1, 4</i>).
Cetus abiectum devoravit, orantem revomuit, reiectus praedicavit subversionem.	„Et praeparavit Dominus piscem grandem, ut deglutiret Ionam”; „Et dixit Dominus pisci, et evomuit Ionam in aridam” (Vulg. Ion. 2–3); „piscis grandis [...] cetum significet”, „in devoratine”, „in vomitu” (Hieronymus, <i>Commentariorum in Ionam prophetam libri II 1</i>).
2. Sed contristatur in poenitentia urbis et saluti gentium invidet; gaudet etiam hederæ virentis umbraculo et dolens subito arescentis.	„[...] ut esset umbra supra caput eius”, „exaruit”) (Vulg. Ion. 4); „in protectione virentis umbraculi”, „cito arescens” (Hieronymus, <i>Commentariorum in Ionam prophetam libri IV 6</i>).

Tradunt Hebraei hunc esse filium viduae, quem a mortis resuscitavit Helias, cuius sepulcrum in quodam urbium Geth viculo demonstraretur, quod est in secundo miliario Saphorim in itinere quo pergitur Tiberiadim".	„Tradunt autem Hebraei hunc esse filium viduae Sareptanae, quem Helias propheta mortuum suscitavit, matre postea dicente ad eum: <i>Nunc cognovi quoniam vir Dei es tu, et verbum Domini in ore tuo est veritatis [...]</i>. Porro Geth in secundo Saphorim miliario, quae hodie appellatur Diocaesarea euntibus Tyberiadem haud grandis est viculus, ubi et sepulcrum eius ostenditur" (Hieronymus, <i>Commentariorum in Ionam prophetam libri</i>, prologus, 35-44).
--	---

Jak widzimy, prezentując Jonasza, Izydor ucieka się do różnych sposobów organizacji tekstu. W rzeczowym, wolnym od emocji, pozbawionym ozdobników opisie *obitus* dominuje funkcja komunikacyjna – w relacji o *ortus* i *vita* obserwujemy przewagę funkcji perswazyjnej. Możemy wyróżnić w niej dwie części. W pierwszej Sewilczyk referuje ukazane w pierwszych trzech rozdziałach Księgi Jonasza losy bohatera od przyścia na świat do przybycia do Niniwy. Opis pochodzenia jest bardziej szczegółowy niż w wielu innych rozdziałach, gdyż zawiera wyjaśnienie znaczenia imienia proroka⁷⁷, lecz przy tym pozostaje niezwykle lapidarny i spójny. Autor posługuje się trzema apozycjami, tej trzeciej towarzyszy przydawka dopełniaczowa oraz dwa krótkie zdania względno-przydawkowe o identycznym modelu budowy (zaimek względny jako podmiot + forma osobowa czasownika *esse* jako orzeczenie + grupa przyimkowa – przyimek i rzeczownik będący nazwą własną – jako okolicznik miejsca): „*Ionas, columba et dolens, filius Amathi, qui fuit de Geth, quae est in Opher*”.

Izydor przedstawia początek działalności Jonasza w dziewięciu wyjątkowo zwięzłych zdaniach składowych. W zdaniach pierwszym oraz piątym i szóstym przy czasowniku występują po dwa imiona. Podobnie budowane są zdania stosowane w języku mówionym – jeden czasownik łączy się w nich z nielicznymi (od jednego do trzech) imionami. Odbiorcy łatwiej jest wychwycić główny sens takiej wypowiedzi – jej zrozumienie

⁷⁷ Do podstawowego minimum wiadomości o rodowodzie bohaterów *De ortu* należą imię ojca, w przypadku postaci żyjących przed potopem – ich kolejność po Adamie, a po potopie – pochodzenie od jednego z synów Noego, w przypadku potomków synów Józefa – ich przynależność do jednego z dwunastu pokoleń. Dość często Izydor informuje również o miejscu ich przyścia na świat. Por. T. Krynicka, „*De ortu et obitu patrum*”: *Izydora z Sewilli encyklopedia* (w druku).

przebiega szybciej i skuteczniej niż przyswojenie zdań rozbudowanych⁷⁸. Biorąc pod uwagę, że współcześni zachwycali się zdolnościami krasomówczymi Izidora i wspominali o oszałamiającym pięknie jego kazań⁷⁹, możemy przyjąć, że również w *De ortu* znajdujemy ślady skomponowanych przez niego, niestety niezachowanych homilii⁸⁰ bądź formuły, które mogły posłużyć czytelnikom duchownym do przygotowania własnych kazań⁸¹. Na uwagę zasługują liczne **aliteracje** (jedno- i wielozgłoskowe, występujące w pobliskich oraz oddalonych od siebie wyrazach), dzięki którym Izidor upiększa tekst, zapewnia mu potoczystość brzmieniową, a także – gromadząc budujące grozę i napięcie -r- – uwypukla wyraz⁸² *periclitari*: „ad gentium praeconia mittitur [...] propter quem periclitatur navis, sed sors latentem reperit”.

Zdania składowe od drugiego do czwartego są nierozwinięte i połączone bezspójnikowo, ich skondensowanie wzrasta dzięki temu, że rolę podmiotów pełnią nacechowane predykatywnością imiesłowy. Zauważmy, że zostały one utworzone od czasowników pełniących rolę orzeczeń w poprzedzających całościach, dzięki czemu urywek zyskuje dodatkowy dynamizm – Izidor zanurza odbiorcę w strumieniu wartkiego rozwoju wydarzeń, w którym epizod płynnie przechodzi w kolejny epizod, po ukończeniu akcji rozpoczyna się następna akcja. Prezentując losy Jonasza, autor posługuje się gradacją, której elementy łączy nie bliskość semantyczna tworzących je czasowników, lecz coraz głębsze lekceważenie Bożych nakazów cechujące postawę bohatera, a znajdujące wyraz w czynnościach opisanych przez powyższe czasowniki. Prorok nie wypełnia nakazu Pana, ucieka od Niego, a wreszcie usypia podczas spowodowanej jego buntem burzy. Umieszczenie na szczycie wyliczenia statycznego czasownika *do-*

⁷⁸ J. Mayen, *O stylistyce utworów mówionych*, Wrocław 1972, s. 16-19; L. Szewczyk, *Homilia jako miejsce zastosowania zasad retoryki. Nowe poszukiwanie wzajemnych relacji*, SSHT 36/1 (2003) s. 128-130.

⁷⁹ Braulio Caesaraugustanus, *Renotatio librorum domini Isidori* 5-7; Ildefonsus Tolletanus, *De viris illustribus* 8, 1-5.

⁸⁰ Por. M.C. Díaz y Díaz, *Introducción general a San Isidoro de Sevilla*, w: San Isidoro de Sevilla, *Etimologías*, opr. J. Oroz Reta – M.-A. Marcos Casquero, t. 1, Madrid 1982, s. 109-110.

⁸¹ Na istnienie podobnych formuł w *Sentenciach* zwraca uwagę M. Birkin. Por. M. Birkin, *Social'nye funkcii episkopskoj propovedi v Toledskom korolevstve v načale VII veka (po danym sočinenij Isidora Sevil'skogo)*, w: *Teologija i politika. Vlast', Cerkov' i tekst v korolevstvach vestgotov (V-načalo VIII veka)*, red. O.V. Aurov, Moskwa 2017, s. 154.

⁸² O rodzajach aliteracji oraz jej funkcjach. Por. L. Pszczołowska, *Instrumentacja dźwiękowa*, Wrocław 1977, s. 13-15, 21-26, 42-60.

*rm*it, na dodatek będącego orzeczeniem przy pełnym dynamizmu podmiocie *fugiens*, ma wymowę paradoksu, który zaskakuje odbiorcę, wyostreza jego uwagę i uświadamia szaleństwo podobnego postępowania: „missus contemnit, / contemnens fugit, / fugiens dormit”.

Ze względu na zastosowanie licznych wyrazów nacechowanych predykatywnością, tj. formacji finitywnych oraz infinitywnych (czasowników w formach osobowych, imiesłowów i dwerbatywu; 7 z 8 leksemów), zdania od siódmego do dziewiątego są wyjątkowo bogate w treść. Ponadto pozostają one mocno zespolone ze sobą. Siódme i ósme dzięki wspólnemu podmiotowi („cetus”), na poziomie dźwiękowym zaś wskutek zastosowania **aliteracji**, **homoiopotonów** i **homoioteleutonów**. Siódme i dziewiąte – z powodu podobieństwa brzmienia otwierających je wyrazów („cetus”, „reiectus”) oraz ich orzeczeń („devoravit”, „prædicavit”): „Cetus abiectum devoravit, orantem revomuit, reiectus prædicavit subversionem”.

W drugiej części relacji czytamy o wydarzeniach, które miały miejsce po nawróceniu niniwian, ukazane zaś zostały w Jon 4. Tempo narracji lekko zwalnia dzięki zastosowaniu spójników, spośród których pierwszy przeciwstawia zawartość całości treści poprzedzającego ją passusu, następne trzy zaś łączą kolejne zdania składowe. Zdania zespała domyślny podmiot (Jonasz), łączy je również podobieństwo budowy – w każdym czasownik rządzi dopełnieniem, któremu towarzyszy przydawka dopełniaczowa. W zdaniach składowych pierwszym i drugim Izydor stosuje szyk chiastyczny: (1) czasownik – dopełnienie – przydawka, (2) dopełnienie – przydawka – czasownik. W zdaniach składowych trzecim i czwartym dopełnienie i przydawka dopełniaczowa są wspólne dla obu zdań, w zdaniu czwartym występują one domyślnie, przydawkę dopełniaczową w każdym określa przydawka przymiotna wyrażona imiesłowami czasu teraźniejszego strony czynnej. Dążąc do wyrównania długości członów, w ostatnim zdaniu Sewilczyk wprowadza okolicznik *subito*:

Sed	contristatur	in poenitentia	urbis	
Et	invidet	saluti	gentium	
Etiam	gaudet	umbraculo	hederae	virentis
Et	dolens	[umbraculo]	[hederae]	arescentis
		subito		

Stosując takie rozwiązanie, Izydor skupia uwagę czytelników na wyrazach **umbraculo hederæ**, niejako ułatwiając im znalezienie wraz z Jonaszem odpoczynku w cieniu zapewniającego orzeźwienie bluszczu, a przez to prowadząc ich do współodczuwania z prorokiem jego radości i smutku: „Sed contristatur in poenitentia urbis et saluti gentium invidet; gaudet etiam hederæ virentis umbraculo et dolens subito arescentis”.

Jak widzimy, skomponowana przez Izydora relacja o życiu Jonasza jest niezwykle plastyczna. Pobudzając wyobraźnię, angażując pamięć, aktywizując empatię odbiorcy, sprawia, że wyobraża on sobie ukazywaną postać, utożsamia się z nią w trudach ludzkich zmagani, zestawia własne życie z jej życiem oraz wraz z nią zwraca się z ufnością ku niosącemu ocalenie Bogu. W końcówce rozdziału spina całość opowieści klamrą, gdy opierając się na Hieronimowym komentarzu, zarówno ukazuje pochodzenie Jonasza wskrzeszonego przez Eliasza syna wdowy z Sarepty, jak też mówi o miejscu jego pochówku. Posługuje się składnią accusativus cum infinitivo oraz czterema zdaniami względno-przydawkowymi, z których pierwsze i drugie stanowią rozbudowane przydawki części predykatywnej orzeczenia logicznego ACI, trzecie jest zdaniem zależnym drugiego stopnia i określa podmiot znajdujący się w drugim zdaniu względnym, czwarte zaś – rzeczownik ze zdania trzeciego. Tempo wypowiedzi jest wolniejsze, gdyż jej zrozumienie wymaga większego wysiłku, zwłaszcza że sygnalizujące początek kolejnych elementów zaimki względne nie tylko porządkują całość, lecz mogą, jak się wydaje, powodować powstanie pewnej dwuznaczności (*cuius* występuje bezpośrednio po *Helias*, ale odnosi się do *filium*, podobnie jak *quem*): „Tradunt Hebraei hunc esse filium viduae, quem a mortis resuscitavit Helias, cuius sepulcrum in quodam urbium Geth viculo demonstraretur, quod est in secundo miliario Saphorim in itinere quo pergitur Tiberiadim”.

Usamodzielnienie pisarskie Izydora z jeszcze większą mocą dochodzi do głosu w relacji o Chananiaszu, Azariaszu i Miszaelu (59). Formalne reminiscencje z Pisma Świętego, dzięki któremu Sewilczyk poznał dzieje trzech młodzieńców, pozostają nieuchwytnie. Zdaniem wydawcy *De ortu* nie jesteśmy też w stanie ustalić, jakie niebiblijne pisma dostarczyły mu wiadomości o nich⁸³, jednakże wydaje się, że słyszymy tu odgłosy *Pochwały męczeństwa do Fortunata* Cypriana, które zamieszczano w wykazie pism Kartagińczyka po jego listach, do których Sewilczyk nawiązuje

⁸³ Chaparro Gómez, ad *De ortu* 59, s. 184-185, n. 131.

również w innych swoich dziełach⁸⁴. Ze skomponowanej przez biskupa Kartaginy pochwały trzech młodzieńców przejmując sformułowanie „fide [...] stabiles”, co więcej, wzoruje się na niej i układa własną, niejako stając do agonu z poprzednikiem, który „wszystkich przyćmiewał swym krasomówstwem”⁸⁵. Rozdział otwiera obszerna laudacja, w której Sewilczyk – zgodnie z wytycznymi antycznych retorów⁸⁶ – chwali bohaterów za wspa- niałość pochodzenia, uzdolnień, wykształcenia, postawy, piastowanych godności oraz czynów (6 z 13 linijek w cytowanym wydaniu).

<i>De ortu</i> 59, 1	Cyprianus, <i>Ad Fortunatum de laude martyrii</i> 11, 71-76.
„[1] Tres pueri , / stirpe regia clari, / me- moriam gloriosi, / scientiam eruditi, / [2] fide pares, / devotione stabiles , / incorrupti corpore, / sobrii mente, / [3] iudices pro- vinciarum / et regionum principes”.	„ Tres pueri , Ananias, Azarias, Misahel, aetate compares, dilectione concordēs, fide stabiles , virtute constantes, flammis ac poenis ardentibus fortiores, soli se Deo servire, solum nosse, solum colere procla- mant [...].

Ustęp otwierają złożone grupy nominalne, na które składają się tytułowe „tres pueri” oraz towarzyszące im przydawki. Skupiają się one w bloki tematyczne, które tworzą jednostki formularne o podobnej długości (4+7+7+7 sylab⁸⁷: pochodzenie, wrodzone zdolności; 4+7+7+4 sylab⁸⁸: zalety ducha; 7+7 sylab: życiowe osiągnięcia), przy czym te krótsze wydają się sygnalizować zmianę tematu. Urywek obfituje w aliteracje. Niektóre spośród nich dodatkowo spajają wyrazy, między którymi zachodzą związki atrybutywne (*memoria gloriosi*, *scientia eruditi*, *incorrupti corpore*), inne łączą elementy niezależne na płaszczyźnie składni, lecz połączone tematycznie, tj. ukazujące cnoty bohaterów (*fide* – *devotione*, *incorrupti* – *sobrii*) oraz piastowane przez nich funkcje (*iudices* – *principes*). Na szczególną uwagę zasługują pierwsze dwie jednostki formularne. Dzięki zastosowaniu instrumentacji dźwiękowej Sewilczyk skupia uwagę odbiorcy na królewskim pochodzeniu młodzieńców, najpierw ukazanym w czterech zespolonych podobieństwach brzmienia wyrazach **tres** – **stirpe**,

⁸⁴ J.C. Martín-Iglesias, *La biblioteca cristiana de los padres hispanovisigodos (siglos VI-VII)*, „Veleia” 30 (2013) s. 266; Elfassi, *Nuevas*, s. 110.

⁸⁵ Por. Isidorus Hispalensis, *Versus* X, tł. T. Krynicka, *VoxP* 50-51 (2007) s. 574.

⁸⁶ H. Lausberg, *Retoryka literacka. Podstawy wiedzy o literaturze*, tł. A. Gorzkowski, Bydgoszcz 2002, s. 137-139.

⁸⁷ Czy też, jeśli czytamy jak w poezji, 4+7+8+8 sylab.

⁸⁸ Czy też, jeśli czytamy jak w poezji, 4+7+7+5 sylab.

pueri – *regia*, a następnie uwypuklonym przez zastosowanie przymiotnika *clari*, który wprawdzie rymuje się z „*pueri*”, ale zawiera też brzmącą całkowicie odmiennie sylabę *-cla*⁸⁹. Całość przenikają zamykające jednostki homoiptotony zmieniające się w poszczególnych blokach tematycznych: (1) *-i* (*pueri, clari, gloriosi, eruditi*), (2) *-e(s)* (*pares, stabiles, corpore, mente*). Aby uniknąć monotonii, Izidor stosuje liczne chiazmy, odwracając kolejność wyrazów określanych (a) oraz określających (b) według schematu *b a – a b* (*tres pueri – stirpe regia*), *b a b a – a b a b* (*fide pares, devotione stabiles – incorrupti corpore, sobrii mente*), *a b – b a* (*iudices provinciarum – regionum principes*). Zauważmy, że autor nie podaje imion bohaterów, najprawdopodobniej dlatego, że zburzyłyby one kunsztowne dopracowanie relacji. Zamykają laudację równoważniki zdań, w których rolę orzeczeń pełnią użyte predykatywnie imiesłowy oraz przymiotnik *memores* (z domyślnym łącznikiem *sunt*). Izidor akcentuje wierność bohaterów prawu Bożemu, która w ich sytuacji oznacza również wierność zwyczajom przodków i utraconej ojczyźnie. Na poziomie brzmieniowym każde ze zdań dodatkowo zespalają aliteracje łączące wyrazy rządzące z rządzonymi, a także rządzone między sobą: *memores* → *paternarum*, *paternarum* – *legum*; *polluti* → *immolatis*, *gentilium*, *cibis* – *immolatis* – *gentilium*; *degentes* → *leguminibus*, *leguminibus* – *oleribus*: „*paternarum quoque memores legum, et a cibis gentilium vel immolatis nequaquam polluti, leguminibus vitam degentes et oleribus*” (*De ortu* 59, 1).

Następnie Sewilczyk referuje cudowne wybawienie niezłomnych wyznawców w piecu ognistym (5 linijek tekstu w cytowanym wydaniu). W tym celu posługuje się pięcioma zdaniami składowymi połączonymi głównie bezspójnikowo (1 i 2, 2 i 3, 3 i 4; spójnikowo: 4 i 5), co zwiększa tempo narracji. Zauważmy, że ich orzeczenia zostały wyrażone czasownikami w formie trzeciej osoby liczby mnogiej czasu perfectum, dzięki czemu powstają gramatyczne rymy (*-erunt*), które wraz z homoiptotonami (*-em* / *-um*, wzmocnione przez *-em* w *contempserunt*; *-as*, *-is*, brzmiące także w *spissae*) i aliteracjami (*-i/vi* (*-fi*): *hii vigore virtutis, saevissimum fidei, virtute vicerunt*; *-ca+i*: *camini, caliginis*; *-or(e)/-orr(e)/-or(a)*: *vigore, mortem, adoraverunt, -re/-er*: *regem, restincxerunt, -in+e/-ind+e/-int+e*: *incendia et inter horrendas, cecinerunt*) zapewniają tekstowi spójność oraz śpiewność. Stosuje powtórzenia, dzięki którym, jak się wydaje, wydobywa słowa kluczowe rozdziału. Są to, podobnie jak we wspomnianym

⁸⁹ O zacieraniu znaczeń wyrazów pod wpływem aliteracyjnych powtórzeń pisze L. Pszczółowska. Por. L. Pszczółowska, *Instrumentacja*, s. 53.

piśmie Cypriana, dzielność, moc (**virtutis, virtute**, por. także **vigore**) oraz wiara (**fidei Dei**)⁹⁰, dzięki którym byli podziwiani przez autorów nowotestamentalnych (Hbr 11,34) i wczesnochrześcijańskich⁹¹, a ponadto płomienie (**flammanis, flammis**), których syk słyszymy w licznie nagromadzonych głoskach [s] (**restincherunt, flammantis, horrendas spissae caliginis flammis, apertis vocibus**, a także **virtutis, contempserunt, saevissimum**), oślepiający blask zaś wyczuwamy w [l], [m] oraz [n] (**camini flammantis, caliginis flammis hymnum**). Wywód ożywiają chiazmy, przy czym w odwróconym względem siebie szyku występują zarówno orzeczenia i dopełnienia bliższe zdań składowych 1 oraz 2, jak też zdania 3 oraz 4 wobec zdań 1 oraz 2 (1: czasownik + dopełnienie, 2: dopełnienie + czasownik, 3: dopełnienie + czasownik, 4: czasownik + dopełnienie): **contempserunt mortem; idolum [...] adoraverunt; regem vicerunt; restincherunt [...] incendia**.

Hii vigore virtutis contempserunt mortem, / idolum non adoraverunt, / regem saevissimum fidei Dei virtute vicerunt, / restincherunt quoque camini flammantis incendia / et inter horrendas spissae caliginis flammis hymnum apertis vocibus cecinerunt (*De ortu* 59, 2).

Na końcu Sewilczyk podaje informacje o pochówku młodzieńców (2 linijki w cytowanym wydaniu). Posługuje się przy tym sformułowaniem znanym z epitafiów („iacent sepulti”), ale unika schematyczności dzięki wysokiej koncentracji aliteracji, skupiających leksemy wokół wyrazu oznaczającego **jaskinię** (**specus: pariter sub uno specu positi [...] sepulti**), w której **spoczywają** (**iacent: iacent in Babylonia [...] uno [...] magna cum veneratione**) młodzieńcy: „Iacent in Babylonia pariter sub uno specu positi et magna cum veneratione sepulti”.

Traktat Izydora *De ortu et obitu patrum* jest pismem wybitnie intertekstualnym. Sewilczyk tworzy w nim własną opowieść o biblijnych dziejach

⁹⁰ Por. Cyprianus, *Ad Fortunatum*, 11, 71-76: „Tot denique martyria iustorum saepe celebrata, tot edita [...] fidei et virtutis exempla”. Por. Elfassi, *Nuevas*, s. 110.

⁹¹ Pisze o tym M. Dulaey. Por. M. Dulaey, *Les trois Hébreux dans la fournaise (Dn 3) dans l'interprétation symbolique dans l'Eglise ancienne*, „Revue des sciences religieuses” 71 (1997) s. 34-35. Zob. też: E. Dołganiszewska, *Cyprian – biskup Kartaginy i jego refleksje o wierze*, WPT 19 (2011) s. 46-48.

zbawienia, relacjonując je w sposób zdradzający w nim wnikliwego, wrażliwego czytelnika różnorodnych pism licznych, anonimowych i sławnych, ortodoksyjnych i heterodoksyjnych autorów. Uważne przyjrzenie się jego technikom pisarskim pozwala wyróżnić w obrębie traktatu dwie części. Pierwszą tworzą rozdziały skomponowane wyłącznie na podstawie żywotów biblijnych proroków, drugą – te opracowane z uwzględnieniem wielu źródeł. Zależność Izydora od poprzedników jest w tych ostatnich o wiele słabsza, w niektórych rozdziałach mamy do czynienia z całkowicie nowym ujęciem losów biblijnego bohatera (55 – Jonasz) czy też z relacją, której źródeł nie jesteśmy w stanie ustalić (59 – trzech młodzieńcy [w piecu ognistym]).

César Chaparro Gómez wyraża pogląd, że analizowany utwór stanowi „prawdziwą mozaikę tradycji i gatunków”⁹². Wychodząc od tematyki pisma, badacze słusznie umieszczają *De ortu* wśród pism egzegetycznych Sewilczyka⁹³, m.in. stwierdzając, że jest ono przede wszystkim biblijnym komentarzem⁹⁴, kompendium wiadomości o bohaterach Pisma oraz teologicznym podręcznikiem⁹⁵ mającym wspierać hiszpańskich duchownych w utrwaleniu wiedzy biblijnej⁹⁶, a być może również – jak zauważyliśmy – w przygotowywaniu kazań poświęconych bohaterom Pisma Świętego. Mając na uwadze w pierwszej kolejności względy formalne, uczeni postrzegają traktat jako zbiór biografii⁹⁷, a nawet – uwzględniając wybitnie laudacyjny charakter większości opowieści – zbiór żywotów biblijnych świętych⁹⁸. Jak widzimy, Izydor zaskakuje filologów i stawia w kłopotliwej sytuacji tych spośród nich, którzy uważają, że jego działalność pi-

⁹² C. Chaparro Gómez, *Introducción*, s. 41.

⁹³ *Izydor z Sewilli*, s. 495-496; Fontaine, *Isidore de Séville. Genèse*, s. 183-197; T. Krynicka, *Izydor z Sewilli*, Kraków 2007, s. 35-43.

⁹⁴ Chaparro Gómez, *Introducción*, s. 41-42.

⁹⁵ T. O'Loughlin, *Isidore of Seville as a Theologian*, w: *A Companion to Isidore of Seville*, red. A. Fear – J. Wood, Leiden – Boston 2020, s. 142-143.

⁹⁶ C. Martin, *Isidore of Seville's Theories and Practices of Pastoral Cure and Church Organisation*, w: *A Companion to Isidore of Seville*, red. A. Fear – J. Wood, Leiden – Boston 2020, s. 291.

⁹⁷ J. Wood, *Isidore of Seville as an Historian*, w: *A Companion to Isidore of Seville*, red. A. Fear – J. Wood, Leiden – Boston 2020, s. 161-162; O.V. Aurov, *Istoriâ svâtyh: žanrovye i istočnikovedčeskie aspekty ispanskoj agiografii do 1000 goda*, w: *Pamât' i identičnost': osobennosti istoriopisaniâ v Antičnosti, v Srednie veka i v rannee Novoe vremâ*, red. P.P. Lebedev, Moskva 2019, s. 142-143.

⁹⁸ T. Krynicka, *Izydora z Sewilli „De ortu et obitu patrum”, czyli o tym, jak czytelnik staje się pisarzem*, „Biografistyka Pedagogiczna” 6/2 (2021) s. 17-32.

sarską sprowadzić można do łączenia urywków pochodzących z pism poprzedników⁹⁹. Oryginalność pisarstwa autora *De ortu* znajduje wyraz nie tylko przy tworzeniu poszczególnych relacji, ale w pierwszej kolejności w wypracowaniu koncepcji pisma będącego hybrydą egzegezy, biografii, hagiografii i niemającego, jak słusznie sygnalizuje jego wydawca, żadnego prototypu we wcześniejszym piśmiennictwie chrześcijańskim¹⁰⁰.

Isidore of Seville's Treatise „*De ortu et obitu patrum*”: Study of the Sources

(summary)

Isidore of Seville's treatise *De ortu et obitu patrum* is a remarkably intertextual work. The Holy Writ is its fundamental hypotext. While referring biblical Salvation history, Isidore demonstrates his acquaintance with the numerous writings of different authors. Tracing of the relations between selected chapters of the treatise (1. Adam; 26. Aaron; 41. Hosea; 45. Jonah; 59. The three young men [in the blazing furnace]) and their sources and models let us come to the conclusion that Isidore demonstrates his writer's independence as well when composing the majority of particular relations (precisely those based on sources other than biblical *vitae*), as when creating the conception of the entire work, which can be regarded as a hybrid of exegesis and hagiography, and had not had a prototype in the earlier Christian literature.

Keywords: Isidore of Seville; *De ortu et obitu patrum*; hagiography; biblical exegesis; Jerome of Stridon; Cyprian of Carthage

Izydora z Sewilli *De ortu et obitu patrum*: studium źródeł traktatu

(streszczenie)

Traktat Izydora pt. *O narodzinach i śmierci świętych ojców* jest wybitnie intertekstualnym utworem. Jego podstawowy hipotekst to Pismo Święte. Referując czytelnikowi biblijne dzieje zbawienia, Izydor z Sewilli zdradza znajomość licznych pism wielu chrześcijańskich autorów. Prześledzenie zależności między wybranymi rozdziałami opracowanego przez niego traktatu (1. Adam; 26. Aaron; 41. Ozeasz; 45. Jonasz; 59. trzech młodzieńcy [w piecu ognistym]) a jego źródłami i wzorcami pozwala stwierdzić, że jest on autorem oryginalnym, gdyż wykazuje się dużą samodzielnością zarówno w komponowaniu więk-

⁹⁹ Tak pisze: K.N. Macfarlane, *Isidore of Seville on the Pagan Gods (Origines VIII 11)*, „Transactions of the American Philosophy Society” 70 (1980) s. 4: „[Isidore] contributes little more than the mortar which connects excerpts from other authors”. Cytuję za: O'Loughlin, *Isidore*, s. 146.

¹⁰⁰ Chaparro Gómez, *Introducción*, s. 35-36.

szości poszczególnych relacji (a dokładnie tych spisanych na podstawie źródeł innych niż biblijne *vitae*), jak też przy opracowaniu koncepcji dzieła będącego hybrydą egzegezy i hagiografii oraz niemającego prototypów we wcześniejszym piśmiennictwie.

Słowa kluczowe: Izydor z Sewilli; *De ortu et obitu patrum*; hagiografia; egzegeza biblijna; Hieronim ze Strydonu; Cyprian z Kartaginy

Bibliografia

Źródła

- Ambrosius, *De officiis*, ed. M. Testard, CCL 15, Turnhout 2000.
- Ausonius, *Cento nuptialis*, ed. R.P.H. Green, Oxford 1991, s. 132-139.
- Biblia Sacra Vulgata*, ed. R. Weber – R. Gryson – B. Fischer – H.I. Frede, Deutsche Bibelgesellschaft, editio quinta, Stuttgart 1983.
- Braulio Caesaraugustanus, *Renotatio librorum domini Isidori*, ed. J.C. Martín-Iglesias, CCL 113B, Turnhout 1998, s. 199-206.
- Breviarium apostolorum*, w: *Prophetarum vitae fabulosae. Indices apostolorum discipulorumque Domini Dorotheo, Epiphanio, Hippolyto aliisque vindicata*, ed. T. Schermann, Lipsiae 1907, s. 206-211.
- Lucius Iunius Moderatus Columella, *De re rustica. De arboribus*, ed. H.B. Ash – E.S. Forstner – E.H. Heffner, t. 1-3, London – Cambridge 1948-1955.
- Cyprianus, *Ad Fortunatum*, ed. R. Weber, CCL 3, Turnhout 1972, s. 183-216.
- De ortu et obitu prophetarum et apostolorum*, ed. F. Dolbeau, „Revue d'Histoire des Textes” 16 (1986) s. 131-136.
- De prophetarum vitae et obitu, Liber ab anonymo quodam conscriptus*, ed. T. Schermann, Lipsiae 1907, s. XXIV-XXXVII.
- Gregorius Magnus, *Moralia in Iob*, ed. M. Adriaen, CCL 143-143b, Turnhout 1979-1985.
- Hieronimus, *Commentariorum in Evangelium Matthaei libri quattuor*, PL 26, 15-208.
- Hieronimus, *Commentariorum in Ionam prophetam libri IV*, ed. M. Adriaen, CCL 76, Turnhout 1969, s. 378-409, tł. L. Gładyszewski, Św. Hieronim, *Komentarz do Księgi Jonasza*, ŻMT 8, Kraków 1998.
- Hieronimus, *Epistulae*, ed. I. Hilberg, CSEL 54-56, t. 1-3, Vindobonae 1910-1918.
- Hieronimus, *Homilia in Ioannem* (1,1-14), ed. G. Morin, *Anecdota Maredsolana III/1*, Maredsoli 1895, s. 386-392.
- Hieronimus, *Liber de situ et nominibus locorum Hebraicorum*, PL 23, 903-976.
- Ildefonsus Toletanus, *De viris illustribus*, ed. C. Codoñer Merino, Salamanca 1996.
- Isidorus Hispalensis, *De ortu et obitu patrum. Vida y muerte de los santos*, tł. C. Charro Gómez, *Auteurs Latin du Moyen Âge*, Les Belles Lettres, Paris 1985, tł. T. Krynicka, w: T. Krynicka, „*De ortu et obitu patrum*”: *Izydora z Sewilli en-cyklopedia sławnych postaci biblijnych*, Gdańsk 2021, s. 47-91.

- Isidorus Hispalensis, *De ecclesiasticis officiis*, ed. C.M. Lawson, CCL 113, Turnhout 1989.
- Isidorus Hispalensis, *De rerum natura*, w: Isidore de Séville, *Traité de la Nature*, ed. J. Fontaine, Bordeaux 1960.
- Isidorus Hispalensis, *De viris illustribus*, ed. C. Codoñer Merino, Salamanca 1964.
- Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* VI, VII, X, XIV, XIX, ed. J. Chaparro Gómez – J.-Y. Guilamin – P. Monat – O. Spevak – M. Rodríguez-Pantoja – J. Oroz Reta – M.-A. Marcos Casquero, Collection Auteurs Latins du Moyen Âge, Paris – Madrid 1982-2013.
- Isidorus Hispalensis, *In libros Veteris ac Novi Testamenti prooemia*, PL 83, 155-180.
- Isidorus Hispalensis, *Sententiae*, ed. P. Cazier, CCL 111, Turnhout 1998.
- Isidorus Hispalensis, *Versus*, ed. J.C. Sánchez Martín, CCL 113a, Turnhout 2000, tł. T. Krynicka, „Vox Patrum” 50-51 (2007) s. 566-580.
- Leander, *Regula*, w: San Leandro, *Libro de la educación de las vírgenes y del desprecio del mundo*, w: *Reglas monásticas de la España visigoda*, ed. J. Campos Ruiz – I. Roca Melia, BAC 2, Madrid 1971, s. 21-76.
- Ovidius, *Metamorphoseon libri XV*, ed. W.S. Anderson, Leipzig 1985.
- Prudentius, *Cathemerinon*, ed. M.P. Cunningham, CCL 126, Turnhout 1966, s. 3-72.
- Ps.-Epiphanius, *Libellus sancti Epiphani episcopi priorum prophetarum quis ubi passus sit martyrium et sancta eorum corpora quiescunt*, ed. F. Dolbeau, „Revue d'Histoire des Textes” 16 (1986) s. 115-130.
- Ps.-Priscillianus, *Prologi Monarchiani*, ed. D. de Bruyne, *Préfaces de la Bible Latine*, Namur 1920, s. 170-174.
- Ps.-Tertullianus, *Carmen de iudicio Domini*, PL 2, 1089-1098.
- Ps.-Vergilius, *Culex*, ed. R. Ellis, Oxonii [1907], [s. 2-26].
- Servius, *Servii grammatici qui feruntur in Vergilii carmina commentarii*, ed. G. Thilo – H. Hagen, t. 1-3, Lipsiae 1881-1887.
- Tertullianus, *De exhortatione castitatis*, ed. A. Kroymann, CCL 2, Turnhout 1954, s. 1015-1035.
- Tertullianus, *De patientia*, ed. J.G.Ph. Borleffs, CCL 1, Turnhout 1954, s. 297-317.
- Tertullianus, *De testimonio animae*, ed. R. Willems, CCL 1, Turnhout 1954, s. 173-183.

Opracowania

- Aurov O.V., *Istoriâ svâtyh: žanrovye i istočnikovedčeskie aspekty ispanskoy agiografii do 1000 goda*, w: *Pamât' i identičnost': osobennosti istoriopisaniâ v Antičnosti, v Srednie veka i v rannee Novoe vremâ*, red. P.P. Lebedev, Moskwa 2019, s. 130-144.
- Bardski K., *Chrytologiczna interpretacja Księgi Ozeasza w starożytności i średniowieczu*, „Collectanea Theologica” 86/4 (2016) s. 193-204.
- Birkin M., *Social'nye funkcii episkopskoj propovedi v Toledskom korolevstve v načale VII veka (po danym sočinenij Isidora Sevil'skogo)*, w: *Teologijâ i politika. Vlast', Cerkov' i tekst v korolevstvah vestgotov (V-načalo VIII veka)*, red. O.V. Aurov, Moskwa 2017, s. 143-162.

- Bloom H., *The Anxiety of Influence*, New York 1973, tł. A. Bielik-Robson – M. Szuster, *Łęk przed wpływem. Teoria poezji*, Kraków 2002.
- Bosak P.C., *Encyklopedia wszystkich postaci biblijnych*, t. 1-2, Kraków 2020.
- Brzegowy T., *Prorocki wymiar Księgi Jonasza*, „Collectanea Theologica” 62/3 (1992) s. 5-20.
- Carracedo Fraga J., *Los apócrifos en la biblioteca de Isidoro de Sevilla. El testimonio del tratado „De ortu et obitu patrum”*, „Euphrosyne” 22 (1994) s. 147-169.
- Chadwick H., *Priscillian of Avila. The occult and the charismatic in the Early Church*, Oxford 1976.
- Chaparro Gómez C., *Introducción*, w: *De ortu et obitu Patrum. Vida y muerte de los santos*, tł. C. Chaparro Gómez, Paris 1985, s. 2-101.
- Cutler Torrey C., *The Lives of the Prophets*, Pennsylvania 1946.
- Díaz Y Díaz M.C., *Introducción general a San Isidoro de Sevilla*, w: San Isidoro de Sevilla, *Etimologías*, t. 1, opr. J. Oroz Reta – M.-A. Marcos Casquero, Madrid 1982, s. 1-157.
- Dolbeau F., *Avant-propos*, w: *Prophètes, apôtres et disciples dans les traditions chrétiennes d'Occident. Vies brèves et listes en latin*, Bruxelles 2012, s. V-XVI.
- Dolbeau F., *Deux opuscles latins, relatifs aux personnages de la Bible et antérieurs à Isidore de Séville*, w: *Prophètes, apôtres et disciples dans les traditions chrétiennes d'Occident. Vies brèves et listes en latin*, Bruxelles 2012, s. 83-136.
- Dołganiszewska E., *Cyprian – biskup Kartaginy i jego refleksje o wierze*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 19 (2011) s. 41-57.
- Dulacy M., *Les trois Hébreux dans la fournaise (Dn 3) dans l'interprétation symbolique dans l'Église ancienne*, „Revue des sciences religieuses” 71 (1997) s. 33-59.
- Eckmann A., *Hieronim ze Strydonu. Nauka w służbie rozumienia i interpretacji Pisma świętego*, „Ateneum Kapłańskie” 71 (1979) s. 422-429.
- Elfassi J., *Nuevas fuentes en la biblioteca de Isidoro de Sevilla*, w: *Latinidad Medieval Hispánica*, red. J.F. Mesa Sanz, Firenze 2017, s. 107-116.
- Elorduy E., *S. Isidoro. Unidad orgánica de su educación reflejada en sus escritos*, w: *Miscellanea Isidoriana. Homenaje a S. Isidoro de Sevilla en el XIII centenario de su muerte 636 – 4 de abril – 1936*, Romae 1936, s. 293-322.
- Ferenc K., *Bóg w Księdze Jonasza*, „Studia Elckie” 21/3 (2019) s. 325-341.
- Fontaine J., *Isidore de Séville et la culture classique dans l'Espagne wisigothique*, t. 1-3, Paris 1959-1983.
- Fontaine J., *Isidore de Séville. Genèse et originalité de la culture hispanique au temps de Wisigoths*, Turnhout 2001.
- Fontaine J., *Problèmes de méthode dans l'étude des sources isidorienues*, w: *Isidoriana: Colección de estudios sobre Isidoro de Sevilla, publicados con ocasion del XIV centenario de su nacimiento*, red. M.C. Díaz y Díaz, León 1961, s. 115-133.
- Gacia T., *Topos „locus amoenus” w łacińskiej poezji chrześcijańskiego antyku*, „Vox Patrum” 52 (2008) s. 187-198.

- Gądecki S., *Wstęp biblijny*, w: Św. Hieronim, *Komentarz do Księgi Jonasza*, tł. i opr. L. Gładyszewski, Kraków 1998, s. 5-32.
- Gładyszewski L., *Wstęp patrystyczny*, w: Św. Hieronim, *Komentarz do Księgi Jonasza*, tł. i opr. L. Gładyszewski, Kraków 1998, s. 33-54.
- Guriewicz A., *Kategorie kultury średniowiecznej*, tł. J. Dancygier, Warszawa 1976.
- Holtz L., *Les poètes latins chrétiens dans l'Espagne wisigothique*, w: *De Tertullien aux Mozarabes*, t. 2: *Antiquité tardive et christianisme ancien (VIe – IXe siècles). Mélanges offerts à Jacques Fontaine Membre del' Institut à l'occasion de son 70e anniversaire, par ses élèves, amis et collègues*, red. L. Holtz – J.-C. Fredouille, Paris 1962, s. 69-91.
- Krynicka T., „*De ortu et obitu patrum*”: *Izydora z Sewilli encyklopedia sławnych postaci biblijnych*, Gdańsk 2021.
- Krynicka T., *Izydor z Sewilli*, Kraków 2007.
- Krynicka T., *Izydora z Sewilli „De ortu et obitu patrum”, czyli o tym, jak czytelnik staje się pisarzem*, „*Biografistyka Pedagogiczna*” 6/2 (2021) s. 17-32.
- Krynicka T., *Izydora z Sewilli „O narodzinach i śmierci świętych ojców”: kompozycja traktatu*, „*Vox Patrum*” 73 (2020) s. 95-122.
- Krynicka T., *Starożytny łaciński centon: próba przybliżenia na przykładzie „Centonu weselnego” Auzoniusza*, „*Vox Patrum*” 57 (2012) s. 359-378.
- Krynicka T., *Świat roślin w XVII księdze „Etymologii” Izydora z Sewilli*, Lublin 2007.
- Lausberg H., *Retoryka literacka. Podstawy wiedzy o literaturze*, tł. A. Gorzkowski, Bydgoszcz 2002.
- Ledzińska A., *Gramatyka wobec sztuk wyzwolonych w pismach Izydora z Sewilli. „Origo et fundamentum liberalium litterarum”*, Kraków 2014.
- Macfarlane K.N., *Isidore of Seville on the Pagan Gods (Origines VIII 11)*, „*Transactions of the American Philosophy Society*” 70 (1980) s. 1-40.
- Martin C., *Isidore of Seville's Theories and Practices of Pastoral Cure and Church Organisation*, w: *A Companion to Isidore of Seville*, red. A. Fear – J. Wood, Leiden – Boston 2020, s. 279-300.
- Martin-Iglesias J.C., *El catálogo de los varones ilustres de Isidoro de Sevilla (CPL 1206): contenidos y datación*, „*Studia Historica. Historia Antigua*” 31 (2013) s. 129-151.
- Martin-Iglesias J.C., *Isidoro de Sevilla († 636): obra y memoria*, „*Sub vocibus*”, w: https://fil.ug.edu.pl/sites/default/files/_nodes/strona-filologiczny/73250/files/martin-iglesias_isidoro_de_sevilla.pdf (dostęp: 15.11.2021).
- Martin-Iglesias J.C., *La biblioteca cristiana de los padres hispanovisigodos (siglos VI-VII)*, „*Veleia*” 30 (2013) s. 259-288.
- Mayen J., *O stylistyce utworów mówionych*, Wrocław 1972.
- Men A., *Vethozavetnye proroki (Biblejskie proroki ot Amosa do Restavracii, VIII–IV v. do n.è.)*, Leningrad 1991.

- Moore M.E., *A Sacred Kingdom: Bishops and the Rise of Frankish Kingship, 300-850*, Iowa 2011.
- O'Loughlin T., *Inventing the Apocrypha. The Role of Early Latin Canon Lists*, „Irish Theological Quarterly” 74 (2009) s. 53-79.
- O'Loughlin T., *Isidore of Seville as a Theologian*, w: *A Companion to Isidore of Seville*, red. A. Fear – J. Wood, Leiden – Boston 2020, s. 135-152.
- Peltari A., *The Space That Remains. Reading Poetry in Late Antiquity*, Ithaca 2014.
- Pszczółowska L., *Instrumentacja dźwiękowa*, Wrocław 1977.
- Roberts M., *The Jeweled Style. Poetry and Poetics in Late Antiquity*, Ithaca 1989.
- Sordyl K., *Pryscylianizm. Teologia i historia*, Kraków 2015.
- Starowieyski M., *Izydor z Sewilli i apokryfy*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia” 27/254 (1992) s. 151-157.
- Starowieyski M., *Les apocryphes chez les écrivains du IVe siècle*, w: *Miscellanea Historiae Ecclesiasticae VI, Congrès de Varsovie*, red. Ch. Pietry – N. Duval – E. Wipszycka-Bravo, Bruxelles 1983, s. 132-141.
- Starowieyski M. – Szymusiak J.M., *Nowy słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, Poznań 2018.
- Szewczyk L., *Homilia jako miejsce zastosowania zasad retoryki. Nowe poszukiwanie wzajemnych relacji*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 36/1 (2003) s. 127-136.
- Szram M., *Koncepcje komentarza biblijnego w epoce patrystycznej*, „Vox Patrum” 44-45 (2003) s. 33-48.
- Thesaurus Linguae Latinae*, Lipsiae 1900–
- Tułodziecki T., *Jonasz wobec pogan*, „Biblica et Patristica Thoruniensia” 2 (2009) s. 37-48.
- Voroncov S., *A Remark on the Problem of Originality of Isidore of Seville*, „Sub vocibus”, w: https://fil.ug.edu.pl/sites/default/files/_nodes/strona-filologiczny/73697/files/vorontsov_o.pdf, s. 1-5 (dostęp 15.11.2021).
- Wood J., *Isidore of Seville as an Historian*, w: *A Companion to Isidore of Seville*, red. A. Fear – J. Wood, Leiden – Boston 2020, s. 153-181.